

Peter Keijsers

**Het roerige verleden van
de vestingstad Venlo**

Alle teksten door Peter Keijsers

Afbeeldingen: Zie Verantwoording bij de afbeeldingen

Coverfoto: Gemeentearchief Venlo

Omslagontwerp: Peter Keijsers

© Copyright 2015: Peter Keijsers

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag door derden op enigerlei wijze voor welk doel dan ook gebruikt worden zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming vooraf van de auteur.

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Beknopte geschiedenis van Gelre	7
Stedelijke ontwikkeling	18
Heraldiek	41
De vestingstad in militair-strategisch opzicht	45
De vestingwerken	65
De belegeringen van Venlo	117
Dankwoord	192
Verantwoording bij de afbeeldingen	193
Geraadpleegde bronnen en literatuur	195
Bijlage I: Schematische weergave van een vesting	198
Bijlage II: Terminologie in de vestingbouwkunde	200
Bijlage III: Verklarende woordenlijst	219

Voorwoord

Al voordat de Romeinen vanuit het huidige Italië naar het noorden trokken is de plek waar tegenwoordig de stad Venlo ligt een bewoond gebied. Zo zijn bijvoorbeeld het Jammerdaal en een stuk grond in Lomm vindplaatsen van een Keltisch verleden. Aan de westoever van de Maas moet, op ongeveer dezelfde plaats als waar nu Blerick ligt, de Romeinse versterking Blariacum hebben gelegen. Op de oostoever heeft volgens de Peutingerkaart, ter hoogte van waar nu Venlo ligt, de plaats Sablones gelegen. Circa 800 jaar later wordt voor het eerst in de bisschoppelijke archieven van Keulen op dezelfde plaats een belangrijk handelscentrum genoemd met de naam Venlo.

Sinds de verlening van stadsrechten aan Venlo heeft de stad een roerig verleden gekend. Keer op keer is de stad het toneel van veldslagen en belegeringen geweest. Verschillende grootmachten hebben vanaf de late Middeleeuwen gevochten om de belangrijke handelsplaats die zelfs tot de Hanze toetrad. Onder andere Arnold van Gelre, Karel de Stoute, Maximiliaan van Oostenrijk, Karel V, Maurits van Oranje (bijgenaamd de Stedendwinger), de Hertog van Parma, Lodewijk XIV, Napoleon Bonaparte en Adolf Hitler hebben pogingen gedaan de stad in te nemen, al dan niet succesvol.

Als de Eerste Gelderse Successieoorlog in de veertiende eeuw begint heeft Venlo slechts een aantal versterkte wallen. Door de eeuwen heen worden deze wallen uitgebouwd tot een degelijke keten van stadsmuren, vestingwerken en forten. Venlo lijkt daardoor een onneembare vesting te zijn geworden, maar de geschiedenis bewijst toch af en toe het tegendeel. Vanaf de Gelderse Successieoorlog is de stad meer dan twintig keer belegerd, soms vruchteloos, soms met succes. Dit gaat enkele eeuwen door totdat de vestingwerken worden afgebroken. Via de Gelderse Oorlogen, de Tachtigjarige Oorlog, de tijd van de Franse Expansie onder Lodewijk XIV en de tijd dat Napoleon Bonaparte over de streek heerste, eindigen wij de reis door Venlo's roerige verleden bij de bouw van de Frederik Hendrik Kazerne. Een verleden dat vaak gepaard ging met veel geweld afgewisseld met periodes van betrekkelijke vrede, ruim vijftienhalve eeuw lang.

Helaas is van dit verleden tegenwoordig niet veel meer bewaard gebleven. In eerste instantie natuurlijk door deze talrijke belegeringen. Maar ook omdat verschillende notabelen meermaals hebben besloten dat het verleden moest wijken voor opvattingen van modernisme. Het verleden was in hun ogen een hindernis om de stad steeds weer op de toekomst gericht te krijgen. Vooruitgang was belangrijker dan het rijke erfgoed van de stad. Sinds enkele jaren is er echter een kentering waarneembaar. Vooruitgang is goed, maar de laatste jaren mag dit niet meer zonder slag of stoot ten koste gaan van historie. Dit kan zonder meer een positieve ontwikkeling genoemd worden. Zonder een zichtbaar verleden is een stad per slot van rekening slechts een concentratie van mensen die er wonen en werken. Door de culturele en historische waarde aan een stad toe te voegen krijgt de stad een ziel. De stad begint te leven. En Venlo is zo'n stad, met meer dan 20 eeuwen historie. Hiervan wordt nu een periode van circa zes eeuwen belicht.

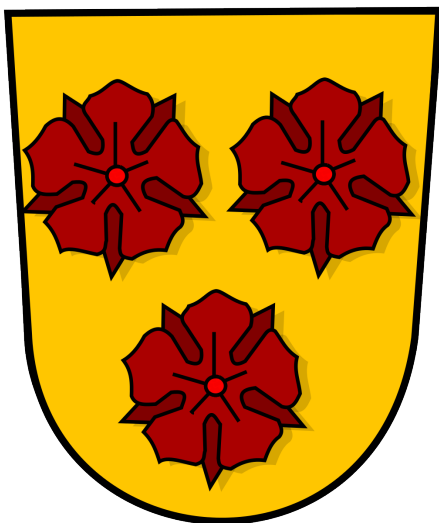
Beknopte geschiedenis van Gelre

Inleiding

Om het verhaal van de Middeleeuwse handelsstad Venlo, haar talloze belegeringen en handelsgeschiedenis goed te kunnen vertellen, moeten we eerst meer te weten komen over de historische verbintenis met de streek waartoe de plaats in de middeleeuwen behoorde. Voordat het huidige Nederland bestond, was het hele gebied verdeeld in verschillende stichten, graafschappen en hertogdommen, die op hun beurt samen weer deel uitmaakten van een nog groter gebied onder een vreemde heerser. Gelre was een van die hertogdommen waartoe in de middeleeuwen en enkele eeuwen daarna Venlo ook behoorde.

Het Land van Gelre

Gelre was een hertogdom in het Nederlands-Duitse grensgebied waar de grote rivieren Rijn, Waal, IJssel en Maas bij elkaar komen. In plaats van Gelre wordt ook vaak Gelder gezegd, de vorm die gebruikt wordt in woordafleidingen als Gelders en Gelderland. 90% van dat grondgebied is tegenwoordig Nederlands, te weten het huidige Gelderland en het grootste gedeelte van Noord-Limburg. 10% is momenteel Duits grondgebied, met als kern de kleine stad Geldern. Sinds 1970 valt deze stad echter onder de Kreis Kleve.

[1] Wapen van het Graafschap Gelre tot 1339

Graafschap Gelre

Het gebied Gelre werd gesticht door de uit Vlaanderen afkomstige Gerard van Antoin, ook wel Gerardus Flamensis genaamd, (herleid vanuit het Franse De Flamens, wat zoveel betekent als: de Vlaming of Van Vlaanderen). Hij werd uit Vlaanderen verdreven door beconcurrerende vooraanstaande families. Door inmenging van de keizer van het Heilige Roomse Rijk, die heerser was over het hele gebied, kreeg hij in het jaar 1020 een stuk grond in eigendom ver ten oosten van Vlaanderen, rond het plaatsje Wassenberg waarvan hij Heer werd, en lukte het hem en zijn nakomelingen om in 200 jaar tijd een welvarend gebied te ontwikkelen. In het jaar 1046 werd zijn opvolger Gerard II door de keizer de titel van graaf verleend, een titel die aan zijn kinderen in erfenis werd gegeven. Ofschoon de nederzetting Gelre al in het jaar 812 genoemd wordt, wordt de positieve ontwikkeling ervan toch aan Gerardus Flamensis toegeschreven. Hij, en na hem zijn nakomelingen, wist van deze nederzetting een bloeiende stad te maken.

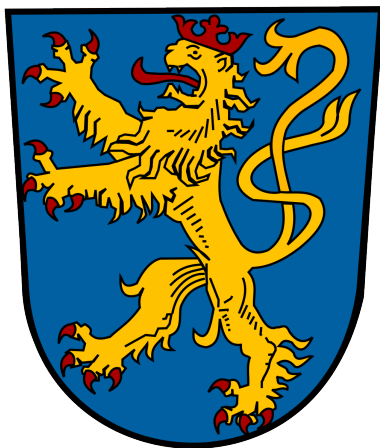
Naast Wassenberg bezat De Flamensis de *allodia* (bezittingen) Gelder en de streken rond de midden-Maas. Deze midden-Maas was het aan de Maas gelegen gebied van Roermond tot aan Venlo. Als heer kregen de graven van Gelre het recht om zelf dorpen stichten en ook grond aan te kopen. In de door de keizer verstrekte *feodia* (leengoederen) mocht men dit in die tijd alleen met toestemming van de heerser – in dit geval dus de keizer van het Heilige Roomse Rijk - over het betreffende gebied. Ook door erfenissen en huwelijken groeide het Gelderse land langzamerhand uit tot een omvangrijk gebied. De op die manier verkregen landerijen vormden toen echter nog geen aaneengesloten gebied. Middels oorlogen en veroveringen wisten de graven van Gelre er een meer samenhangend geheel van te maken.

Door het ontginnen van moersasgebieden rond Wassenberg en Geldern, het kappen van bossen en het cultiveren van land kon men het territorium nog verder uitbreiden. Ook stichtten de graven verschillende hoeven en dorpen, wat meer stabiliteit betekende voor de Gelderse gebieden.

In het begin van de 12e eeuw stierf het geslacht van de heren van Zutphen in mannelijke lijn uit. Door huwelijk wisten de graven van Gelre dit hele gebied in één klap bij Gelre te voegen. Als beloning kreeg de plaats Zutphen al in 1159 stadsrechten. Eveneens door huwelijk werd men aan het eind van de 12e eeuw tijdelijk heer van het nu Noordfranse graafschap Boulogne. In dezelfde eeuw verhuisde de grafelijke hoofdzetel van Wassenberg naar Geldern, omdat deze laatste plaats in die tijd meer centraal lag in het gebied. Dit was de meest logische keuze. De graven van Gelre nu heer over drie verdeeld liggende gebieden.

Het Hertogdom Gelre

Mede doordat de graven Otto II, Reinald I en Reinald II het territorium langzamerhand verder uitbreidden, werd het graafschap in 1339 tot hertogdom verheven. De regering van Reinald II wordt historisch gezien als het hoogtepunt in de Gelderse geschiedenis. Hij veroverde delen van Gulik, Kleef en *Nedersticht*. Hele steden en heerlijkheden werden door

[2] Het wapen van Gelre van 1339-1377, waarvan de basis terugkeert in het wapen van de Nederlandse provincie Limburg en de stad Venlo

Reinald II ingelijfd. *Pandrechten* werden door hem verworven, waaronder die van Twente en het Rijk van Nijmegen.

Ook viel Reinald II op door zijn militaire kundigheden. Zo vocht hij in 1332 tegen het hertogdom Brabant, waarmee hij zich twee jaar later weer verzoende en in samenwerking tegen Frankrijk vocht. In 1337 sloot hij een bondgenootschap met koning Edward van Engeland tegen Frankrijk. Hij huwde diens dochter Eleanor en verzekerde zich zo van een veel sterkere band met Engeland. Door deze acties wist Reinald de aandacht van vrijwel heel Europa op zijn persoon gericht en werd hij zelfs een tijdlang genoemd als mogelijke troonopvolger van koning Lodewijk van het *Heilige Roomse Rijk*.

Reinald wist zijn territorium niet alleen uit te breiden door aankopen, maar wist ook tussen 1059 en 1494 in totaal 32 nieuwe steden te stichten. Het land van Gelre was daarmee in het Rijk het gebied met veruit de meeste steden. Zodra plaatsen de status van stad kregen, werd er een stadsmuur omheen gebouwd en beveiligd met poorten. Tegen het einde van de 13^e eeuw schonk de keizer de graven van Gelre het recht om zelf *burchten* te bouwen.

Nadat de laatste hertog van Gelre, Karel van Egmond, tijdens zijn 46 jaar durende heerschappij niet kon voorkomen dat Engeland, Frankrijk en (voornamelijk) Bourgondië-Habsburg aanspraak maakten op het gebied, werd in 1537 door de vergadering van de standen (*ridderschap* en steden van het Hertogdom Gelre) in Nijmegen besloten dat Willem van Kleef, de oudste zoon van de hertog van Kleef, als landsheer te accepteren. Daardoor werd het Gelderse land ineens een stuk groter; de hertogdommen Kleef, Gulik en Berg en de graafschappen Mark en Ravensberg kwamen door de acceptatie erbij. Maar na verloop van tijd wist Bourgondië-Habsburg een belangrijke militaire overwinning te boeken op Gelre. Als

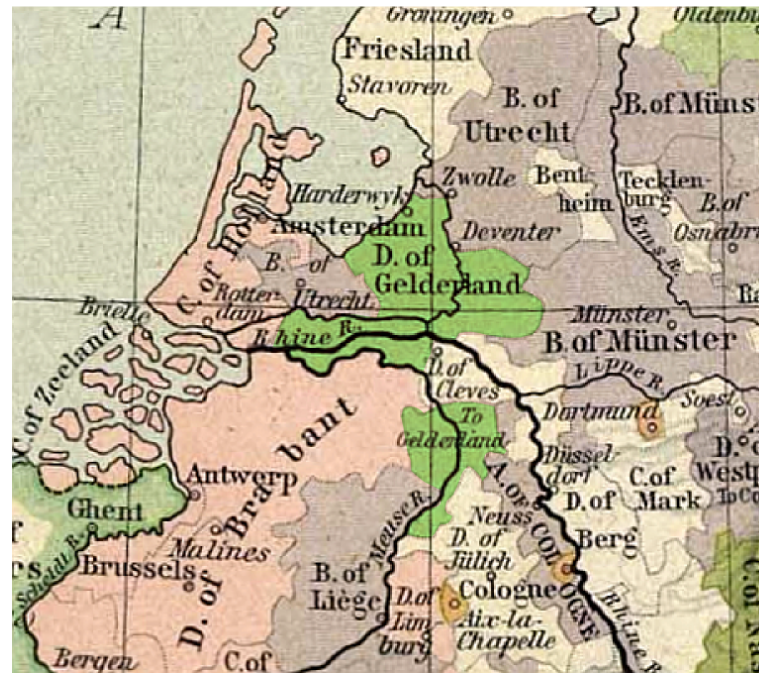

[3] Het wapen vanaf 1543

gevolg daarvan werd Willem in 1543 bij Venlo gedwongen tot een knieval tegenover de Habsburgse keizer Karel V. Het *Traktaat van Venlo* werd hier opgesteld. Dit behelsde, dat Gelre niet langer een zelfstandig gebied was. Het werd definitief ingelijfd bij de Habsburgs-Bourgondische erflanden, welke later voor een groot gedeelte tot de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden ging behoren. De huidige provincie Gelderland is daarvan de erfenis. Het zuidelijke gedeelte, Opper-Gelre, bleef onderdeel van het Habsburgs-Bourgondische Rijk.

In 1701 stierf de Spaanse tak van het Huis Habsburg uit, wat resulteerde in een nieuw erfconflict. De Spaanse Successieoorlog brak uit en Opper-Gelre werd nogmaals opgesplitst. Bij de Vrede van Utrecht kreeg Pruisen in 1713 de noordelijke delen, wat nu Noord-Limburg is rondom Venlo, en de tegenwoordige kreis Kleve. Venlo zelf, Beesel en Ambt Montfort werden Staats bezit. Roermond, Swalmen, Elmpt, Niederkrüchten en Wegberg werd Oostenrijks gebied en Gulik restte alleen het gebied rondom Erkelens.

Van de 4 grootmachten die nu het gebied bezetten, had Pruisen dus het leeuwendeel weten te bemachtigen. Het bestuurscentrum van het Pruisisch gebied werd Geldern, aangezien de voormalige hoofdstad van Opper-Gelre Roermond in Oostenrijkse handen was. In 1815, bij het

[4] Gelre in 1777

Congres van Wenen, werd het gebied bij de Pruisische Rijnprovincie gevoegd. Dit leidde tot verschillende problemen. Ten eerste bleek het moeilijk om het katholieke Geldern in het overwegend protestantse koninkrijk Pruisen te integreren. Daarnaast was er de taalbarrière; het verre Pruisen sprak een andere taal dan het toen nog Nederlandstalige Geldern. Vanaf 1850 kreeg echter het Hoogduits langzaam de overhand.

De definitieve opdeling van het gebied geschiedde na het Congres van Wenen in 1815. Het Pruisisch gebied ten westen van de Maas, alsmede een smalle strook op de oostoever werd afgestaan aan het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden. Deze oostelijke Maasstrook werd bepaald door de reikwijdte van een kanonsschot, ofwel circa 7 kilometer. In 1870 werd door Otto von Bismarck tevens bepaald, dat in het hele Pruisische Rijk Duits de voertaal werd, waardoor het Nederlands langzaam uitstierf.

Pas na een bestuurlijke reorganisatie in de Bondsrepubliek Duitsland tussen 1965 en 1975 ging de kreis Geldern definitief op in de grotere kreis Kleve. Sindsdien herinnert

[5] Kaart van de Zeventien Provinciën na 1713. De stippellijn van Zeeland over Brabant naar het oosten vormt de scheiding tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Het Overkwartier van Gelre kwam in 1713 aan Pruisen.

alleen de plaatsnaam Geldern nog aan het roemrijke verleden van het ooit machtige hertogdom uit de Middeleeuwen.

Opper-Gelre

Opper-Gelre was een van de vier kwartieren en tevens het stamgebied van het hertogdom Gelre. Het gebied wordt meestal het Overkwartier van Gelre of Gelder genoemd, naar het Duitse Oberkwartier. Tegenwoordig is de streek verdeeld over de provincie Limburg en de Duitse regio Niederrhein, met name in de huidige Kreis Kleef.

Ter onderscheiding van het noordelijke of Neder-Gelre werd het zuidelijke stamgebied van het hertogdom aangeduid als Opper-Gelre, of het Overkwartier van Gelre. Neder-Gelre bestond uit de kwartieren Veluwe (Arnhem), stad en Rijk van Nijmegen inclusief het Land van Maas en Waal en de Betuwe, en het graafschap Zutphen, dat wel tot de bezittingen van hertogdom behoorde, maar er geografisch niet mee verbonden was. In de middeleeuwen was het grote, uit vier kwartieren bestaande Gelre een zelfstandig en belangrijk hertogdom. Het hertogdom Kleef vormde echter een wig tussen de noordelijke en de zuidelijke gebiedsdelen.

De oorspronkelijke eenheid van het Overkwartier, dat met de stad Geldern als uitgangspunt en geografisch centrum tot aan 1703 eeuwenlang bij de Nederlanden had behoord, en uiteindelijk een eeuw later ook weer gedeeltelijk Nederlands werd, is in de loop der tijd verloren gegaan. Het Nederlandse Noord- en gedeeltelijk ook Midden-Limburg kunnen evenzeer als de stad Gelder beschouwd worden als de erfgenamen van het oude stamgebied. Zij delen een lange gemeenschappelijke geschiedenis, die door de huidige staatsgrens en de nieuwe provincienaam Limburg bijna volledig onzichtbaar gemaakt is.

[6] *Het wapen van Limburg, opgebouwd uit de wapens van de verschillende voormalige hertogdommen en graafschappen. Rechtsonder het wapen van Gelre.*

Het belang van dit erfgoed in algemene zin wordt ook op heraldische wijze tot uitdrukking gebracht. Het gevierendeelde provinciewapen van het huidige Nederlands-Limburg bevat namelijk naast de ongekroonde zwarte leeuw van Gulik (rechtsboven), ook de gekroonde rode van Valkenburg (linksboven) en de gekroonde gouden van Gelder (rechtsonder), alsmede de hoorns van het Graafschap Horne.

Taal

Opper-Gelre hoorde integraal tot het taalgebied van het Nederlands. Het plaatselijke dialect wordt ingedeeld als Zuid-Gelders, al waren er zowel invloeden van de Brabantse schrijftaal enerzijds, als van de Hoogduitse anderzijds. Geldern was een Nederlandstalige stad. De archieven zijn dus ook in het Nederlands van die tijd. Doordat Otto von Bismarck vanaf 1870 verordonneerde dat in het Duitse rijk geen andere taal dan het Duits meer mocht worden gedoceerd of ambtelijk gebruikt, is

Overzicht van Gelderse steden met hun stadsontwikkeling

<i>plaats</i>	<i>stad voor het eerst genoemd</i>	<i>jaartal van stadsrechten</i>	<i>aantal privileges</i>	<i>stad gesticht door</i>	<i>aankoop van</i>	<i>verloren aan</i>	<i>inwoners rond 1550</i>	<i>Stedelijke oppervlakte in ha rond 1550</i>	<i>aantal stadspoorten rond 1550</i>
ZUTPHEN	1059	1191/ 1196	132	graaf van Gelre			3400	44	12
Tiel	1195		42	keizer/koning	1336 Brabant		2350	22	5
Zaltbommel	1195	1315	36	graaf van Gelre?	1195 Utrecht		2000- 5000	25	5
NIJMEGEN	1204	1230	96	keizer/koning	1247 keizer/koning		<100 00	48	14
Harderwijk	1223	1231	78	graaf van Gelre			2400	23	5
ROERMOND	1224	1224/ 1229	99	graaf van Gelre	1184-1189 Limburg (?)		<500 0	45	9
ARNHEM	1227	1233	97	graaf van Gelre			2800	37	7
Doetinchem	1228	1231	16	graaf van Gelre			1350	12	4
Doesburg	1230	1237	35	graaf van Gelre	1228 Utrecht/Bergh		1800	24	7
Emmerik		1233	84	graaf van Gelre	1233 Sticht Emmerik	voor 1355 Kleve	3250	38	8
Gendt	1233	1233	6	graaf van Gelre	1229 Lorsch				
Lochem		1233	10	graaf van Gelre			850	11	3
Nieuwstadt	1242	1312	4	graaf van Gelre			450	15	3
Linne	1258			graaf van Wassenberg	1258 Wassenberg				7
Goch	1261	1312	60	graaf van Gelre		1473 Kleve	1200	22	4
Wageningen		1263	8	graaf van Gelre			800	15	3
<u>Venlo</u>	1272	1343	80	graaf van Gelre	1243?/voor 1269 Heinsberg		3400	25	5
Groenlo	1273	1277	12	graaf van Gelre	1236 Borculo		1050	15	3
Susteren	1276		1	heer van Valkenburg/graaf van Gelre	na 1260	1276 Valkenburg		14	3
Grave	1279	1320	57	heer van Cuijk	1400 Cuijk	1481 Brabant	1000- 2000	12	4
Geldern	1286	1424	53	graaf van Gelre			100	22	5
Kessel	1291	1312	1	graaf van Gelre	1279 Kessel			6	3
Elburg	1294	1312	47	graaf van Gelre			1000	10	

Montfort	1294	1312	1	heer van Montfort	1277 Montfort			7	3
Staverden	1294	1298	1	graaf van Gelre	1299 Utrecht/Brabant				2
Hattem	1299	1312	25	graaf van Gelre	1299 Utrecht/Brabant		1000	10	5
Maasbommel		1312	1	graaf van Gelre					
Krickenbeck		1312	1	graaf van Gelre	1243 Mark (Altena)			> 5	
Culemborg		1318	26	heer van Culemborg					
Straelen	1342	1428	12	hertog van Gelre			950	7	4
Batenburg	1349	1389	5	keizer/koning/heer van Batenburg					
Wachtendonk	1354		2	heer van Wachtendonk	1433 Wachtendonk		650	7	2
Erkelenz	1359	1377	24	hertog van Gelre			300	15	4
Buren		1395	2	heer van Buren					
Echt	1494		3	hertog van Gelre				13	3

het Nederlands nagenoeg uitgestorven, behalve waar de inwoners nog steeds dialect spreken. In feite is de officiële taal in deze regio dus pas circa 150 jaar Duits.

Ambt Krickenbeck

Kasteel Krickenbeck

Kasteel Krickenbeck ligt in Nettetal, in het Duitse gebied Nederrijn, in de buurt van de Krickenbecker See.

Oude burcht

Voordat de burcht is gebouwd, lag circa twee kilometer in zuidelijke richting de

oude Burcht Krickenbeck aan de Nette, ook wel Alde Borch of Alt-Krickenbeck geheten. De eerstvermelde bewoner van de oude burcht was in 1104 Hendrik graaf van Krickenbeck. Verder wordt ene Reinier van Krickenbeck genoemd en zijn dochter Alveadis van Krickenbeck-Millendonk, die in de twaalde eeuw trouwt met Frederik van Berg-Altena. Hun zoon Adolf I van der Mark verkoopt in 1243 de heerlijkheid Crikkenbeke aan zijn zwager Otto II van Gelre. Op dat moment schijnt de oude burcht al vewoest te zijn, of op zijn minst onbewoonbaar, want Adolf woont dan niet op de oude burcht. Rond diezelfde tijd moet dan ook de nieuwe burcht zijn gebouwd.

Nieuwe burcht en slot Krickenbeck

De kern van de nieuwe burcht is gebouwd omstreeks het midden van de 13e eeuw. De bouw van de voorburchten worden op aanzienlijk jongere datum geschat.

Op 21 november 1604 trouwde een Kempense heer Arnold van Wachtendonk met Ann Salome van Holthuysen. Deze Arnold van Wachtendonk is vermoedelijk Arnold III Huyn van Geleen. Aan de noordoostzijde van het kasteel is nu nog het alliantiewapen Wachtendonk-Holthuysen herkenbaar.

[7] Kasteel Krickenbeck

De glorie tijd beleefde het kasteel vanaf 1623 onder Johan Frederik van Schaesberg, stadhouder aan het Dusseldorfer Hof van keurvorst Johan Willem van de Palts. Tussen 1708 en 1721 liet Johan Frederik het kasteel door de Venetiaanse architect Simon del Sarto verbouwen tot een barok herenhuis. Tussen 1856 en 1860 volgde een verdere verbouwing tot neogotisch slot.

Op 7 september 1902 verwoestte een brand het complete herenhuis. De renovatie, die tot 1904 duurde, lag in handen van de Hannoverse architect Hermann Schaedtler. In die tijd ontstond een slot met drie vleugels in neorenaissance-stijl.

Geschiedenis van het ambt Krieckenbeck

Het ambt Krieckenbeck lag in het Overkwartier van Gelre, onderdeel van het graafschap Gelre, dat in 1339 tot hertogdom werd verheven. De politieke indeling van dit ambt was als volgt. Behalve het Land van Krieckenbeck omvatte het ambt ook de heerlijkheden Wankum, Herongen, Grefrath, Leuth en Lobberich. Ook Venlo, tijdens de verheffing van Gelre tot hertogdom nog een dorp, en de exclave Viersen hoorden tot het rechtsgebied van Krieckenbeck. Na de stadsverheffing van Venlo kreeg deze plaats haar eigen stedelijke jurisdictie. De hoofdzetel van het Landsgerechtshof Krieckenbeck was Hinsbeck. Zowel Land als Ambt waren afgeleid van het hierboven genoemde kasteel Krieckenbeck.

Habsburg

Het hertogdom Gelre was meerdere eeuwen het strijdtoneel van rivaliserende huizen. Zo werden in 1424 Grefrath en Viersen, en in 1428 Leuth door troepen van Adolf van Gulik-Berg platgebrand.

Nadat Willem V van Kleef zich in 1543 aan keizer Karel V na het beleg van Venlo had overgegeven, werd het Traktaat van Venlo opgesteld. Daarbij deed Willem van

[8] Ingang

Kleef afstand van zijn hertogdom en viel het Overkwartier, samen met de exclaves Viersen en Erkelenz aan Habsburg.

Spaanse Nederlanden

Bij de volgende opdeling van het Rijk in 1555-1556 vielen deze gebieden, samen met de Habsburgse Nederlanden, aan de Spaanse Nederlanden, maar bleven desondanks ook onderdeel van het Heilige Roomse Rijk. De daarbij nieuw gevormde provincie Gelderland, ontstaan uit de noordelijke kwartieren van Arnhem, Nijmegen en Zutphen werden daarbij onderdeel van Nederland.

Ook na de Vrede van Münster in 1648 kwam de regio niet tot rust. Talrijke oorlogen en de hoge schulden van de verschillende plaatsen hielden het dagelijks leven in hun greep. In Hinsbeck stonden stevast zes ruiters en 30 soldaten te voet in een landweer paraat om buursteden en –dorpen bij te staan in geval van nood. Desondanks ging Leuth in 1658 in vlammen op.

Om hun schulden af te betalen, verkochten de Spanjaarden, aan wie het Ambt Krieckenbeck sinds 1543 toebehoorde, in 1673 de rechtsgebieden van veel Ambten, en daarmee ook het Ambt Krieckenbeck aan baron Wolfgang Willem van Palts-Neuburg, heer van kasteel Krieckenbeck.

[9] Tegelkachel in de slotbibliotheek

Tot deze rechtsgebieden hoorden op dat moment de heerlijkheden Hinsbeck, Wankum, Leuth en Herongen. Hierdoor verwierf hij de hoge, midden en lage jurisdictie over deze plaatsen en het recht om schouten, schepenen en ingezworenen te installeren. Daarmee was hij landsheer en hield zich dus het recht voor om tolgelden en cijnzen te heffen vanuit kasteel Krieckenbeck. Galg en rad bleven echter wel in Hinsbeck in gebruik.

Pruisen

Anders dan in Nederland bestond er in de nieuwe heerlijkheid Krieckenbeck al een Franse bezetting in 1648. Deze bezetting was relatief van korte duur en de Franse troepen verwoestten Hinsbeck en plunderden kasteel Krieckenbeck. De rest van het tot het Roomse Rijk behorende Overkwartier bleven nog tot de dood van

het uitsterven van de Habsburgse monarchie onderdeel van het Spaanse koninkrijk, tot het moment dat de Spaanse Successieoorlog uitbrak.

In 1703 werd het hertogdom Gelre tijdens de Spaanse Successieoorlog door Pruisische troepen bezet om hun aanspraak in het gebied Nederrijn kracht bij te zetten. Het westelijke deel rondom Venlo werd onderdeel van Nederland, Oostenrijk kreeg de stad Roermond en de gebieden rondom Niederkrüchten, Elmpt en Wegberg. Het oostelijke deel met de Ambten Krieckenbeck, Geldern, Straelen en Wachtendonk werden bij het Koninkrijk Pruisen gevoegd. Het nieuwe gebied stelde de koning van Pruisen voor een grote opgave: de protestantse staat kreeg een overwegend katholiek territorium, waarin bovendien tot die tijd Nederlands gesproken werd.

In 1713 had de gemeente Hinsbeck een totaalschuld van 52.710 gulden; daar kwam 2015 gulden achterstallige rente bij. Deze schuld droeg de gemeente nog decennialang met zich mee.

Franse Tijd

In het najaar van 1792 bereikten Franse troepen de Nederrijn. Ook de regio Krieckenbeck werd daarbij betrokken. Kasteel Krieckenbeck was al verlaten, dus trokken de troepen van Napoleon Bonaparte al snel verder. Twee jaar later kwamen zij echter terug en namen in oktober 1794 de gebieden ten westen van de Rijn in hun bezit. 20 jaar lang stond de regio, net als de rest van de Lage Landen, onder Frans bewind. Het gebied werd in 1798 in vier departementen ingedeeld: Roer, Rijn en Moezel (Rhin-et-Moselle), Saar en Donnersberg. Het grootste gedeelte van het voormalige Ambt Krieckenbeck, en daarmee ook Hinsbeck, lag vanaf dat moment in het kanton Wankum, in het arrondissement Kleef. Dit arrondissement was weer het noordelijkste deel van het departement Roer.

Napoleon wilde een verbinding tussen de Rijn, de Maas en de Schelde laten graven, om zo de patstelling met de Noordelijke Nederlanden te doorbreken en vanaf de Rijn een directe zeeverbinding te creëren op eigen territorium, het zogeheten *Grand Canal du Nord*. Ter hoogte van kasteel Krieckenbeck liep dit kanaal door de Krieckenbecker Seen, om van daaruit via Hinsbeck en Herongen in noordelijke richting verder te stromen naar Louisenburg, waar de stroming weer in westelijke richting liep, richting Venlo naar de Maas. Van daaruit zou het kanaal vervolgens richting Antwerpen stromen. In 1810 was circa tweederde van het kanaal gereed, maar toen waren Amsterdam en Rotterdam al bij Frankrijk ingelijfd. Het kanaal was dus overbodig geworden en werd daarom niet voltooid.

Wederom Pruisisch

Nadat Napoleon in 1814 verslagen was, werd het gebied in 1815 bij het Congres van Wenen wederom opgedeeld. Het oostelijke deel van het Overkwartier kwam weer toe aan het koninkrijk Pruisen, terwijl de westelijke helft aan het Koninkrijk der Nederlanden werd toebedeeld. De nieuwe staatsgrens werd bepaald door een kanonsschot vanaf de Maas in oostelijke richting. Hierdoor werden Venlo, Arcen en Roermond Nederlands, en Wankum, Herongen, Leuth, Lobberich en Hinsbeck (en dus ook Krieckenbeck) werden Pruisisch.

Drosten van Krieckenbeck

Drosten waren vanaf de middeleeuwen de bestuursambtenaren die een bepaald gebied, oftewel ambt bestuurden. Zij werden aangesteld door de regerende landheer om in diens naam de wetten in het betreffende gebied te handhaven.

De onderstaande lijst is verre van volledig, maar geeft wel een overzicht van de tot nu toe bekende drosten van Ambt Krieckenbeck, zoals de tabel op de volgende pagina toont.

Ambtsperiode	Naam drost
<i>1288</i>	Rutger van Tysse
<i>1347</i>	Arnold Spede
<i>1348</i>	Henrik der Langen
<i>1360</i>	Johan van Broeckhuysen
<i>1364</i>	Johan van Broeckhuysen
<i>1373</i>	Johan van Broeckhuysen
<i>1381-1397</i>	Heinrich van Wickrath
<i>1399</i>	Karl van Wyenhorst
<i>1400-1404</i>	Heinrich van der Neersen
<i>1406-1420</i>	Johan van Wickrath
<i>1420-1429</i>	Wilhelm van Wachtendonk
<i>1429-1449</i>	Johan van Wickrath
<i>1449</i>	Johan van Wachtendonk
<i>1461</i>	Sweer van Warick
<i>1465</i>	Heinrich van Wickrath
<i>1466-1467</i>	Eduard Vogt zu Bell
<i>1467?-1471</i>	Johan van Wickrath
<i>1471-1486</i>	Reiner van Holthuysen
<i>1492-1496</i>	Johan Bastaard van Gelre
<i>1496-1501</i>	Andreas van Vischennich genaamd Bell
<i>1540</i>	Frans van Stalbergen
<i>1555-1567</i>	Jan van Stalbergen senior
<i>1569-1581</i>	Jan van Stalbergen iunior

[10] Illustratie van Venlo voor de 13^e eeuw, uit de tentoonstelling "Venlo, Vennelo, Sablones". Links de nederzetting Vennelo met in de Maas het eiland De Weerd, rechts de oude statio(De Staay) van wat vermoedelijk was overgebleven van Blariacum

Stedelijke ontwikkeling

Venlo tot aan de 13^e eeuw

Voordat Venlo stadsrechten kreeg, werd het enkele malen genoemd in documenten. De eerst bekende schriftelijke vermelding is tot nu toe een document uit de abdij van Gladbach, het latere Mönchengladbach. Daarin werd in het jaar 999 vermeld dat de kerk van *Uennelon* overging van het bisdom Keulen naar het bisdom Luik. Over de omvang van de nederzetting wordt, evenals andere bijzonderheden, niets vermeld. Ook is niet bekend, of deze kerk van Vennelon de Sint-Martinuskerk betreft of de Heilige Geestkerk. Deze laatste was namelijk de oudst bekende kerk van Venlo en werd vermoedelijk gesticht in 760.

Vanaf de 11^e eeuw ontplooidde de nederzetting zich relatief snel tot een pre-stedelijke plaats. In de tweede helft van de 13^e eeuw bouwde de (toen nog) graaf van Gelre naast de 10^e-eeuwse Groote Kerk

(Sint-Martinuskerk) een versterkt huis, welk later bekend werd als de Prinsenhof.

In het gemeentearchief bevindt ook een oorkonde uit de 12^e eeuw, waarin Hendrik van Heinsberg als leenheer instemt met de verkoop van *tienden* en het patronaatsrecht van de kerk van Venlo door Gozewijn van Millen aan de Munsterabdij in Roermond. Gelet op deze rechten en met inachtnaam van de veronderstelling dat kerk en hof deel hebben uitgemaakt van hetzelfde goederencomplex - de Hof lag immers direct tegen de kerk aan - is het aannemelijk dat de heren van Heinsberg ooit de bezitters waren geweest van de hof. Dit is tot op heden echter niet geheel duidelijk gebleken.

De verkoop van de kerk aan de Munsterabdij heeft waarschijnlijk nooit plaatsgevonden, of is anders wel herroepen, want volgens een uit 1259 stammend document

[11] Middeleeuwse hoefsmederij, uit de tentoonstelling “Venlo, Vennelo, Sablones”

draagt Gozewijn van Millen het patronaatsrecht weer over aan de Norbertijnenabdij in Averbode. De transactie werd in 1262 goedgekeurd door Agnes van Heinsberg.

Vooropgesteld dat de Hof inderdaad deel uitmaakte van het kerkelijk complex, is het aannemelijk dat het patronaatsrecht dus niet alleen de kerk gold, maar ook de Hof. De hieruit voortvloeiende conclusie zou dan kunnen zijn dat de Van Millens als leenmannen, en daarvoor misschien de Van Heinsbergs zelf, waarschijnlijk de gezagsdragers zijn geweest alvorens de graaf van Gelre Venlo in eigendom kreeg. Voor zover bekend is dit tot op heden echter nog niet bewezen.

13^e eeuw

Hoewel het officieel nog steeds een dorp was (in die tijd een *locus* genaamd), had Venlo al in de 13e eeuw duidelijke kenmerken van een middeleeuwse stad. Het stedelijke karakter was vooral ook te danken aan de levendige handel aan en op de Maas, waardoor ook het inwonertal

danig groeide. Rond 1300 was Venlo één van de plaatsen die zich garant stelden voor financiële verplichtingen van de graaf van Gelre. Mede hierdoor konden de Venlonaren invloed uitoefenen op landszaken. Eigenlijk kon dit alleen gedaan worden door plaatsen die stadsrechten hadden, dus *de facto* verleende de graaf deze rechten toen al aan Venlo. Al in 1272 duiden de Venlonaren zichzelf aan als *oppidant*; en Venlo als *oppidum*. Zij zagen reikhalzend uit naar het moment dat hun woonplaats stadsrechten kreeg. Dat is ergens wel logisch, want tot de stadsverheffing waren de Venlonaren *horigen*, dorpelingen die wel bepaalde rechten hadden maar zeker ook verplichtingen. Zij waren niet vrij, zoals de adel. De verbouwde gewassen van de akkers moesten zij voor een deel afstaan aan de graaf; over de door hen verhandelde goederen aan de Maas werden cijnzen geheven, die ook afgedragen moesten worden aan de graaf. Met de stadsverheffing konden zij over een eigen bestuur en rechtspraak beschikken. Bovendien had een stad belangrijke

[12] Middeleeuwse bakkerij, uit de tentoonstelling "Venlo, Vennelo, Sablones"

economische privileges. Het gegeven dat de Venlonaren zich destijds al, voor de stadsverheffing, stede-ling noemden, blijkt uit de vondst van een schepenzegel uit 1269, dat al het Venlose stadswapen in zich had.

In de 13^e eeuw breidde de bebouwing zich verder uit richting Maas. In eerste instantie richtte deze uitbreiding zich op de omgeving rond de Oude Markt, inclusief de Maasstraat, die toen richting de latere Maaspoort liep, en de Jodenstraat. Ook de in 1294/95 vermelde lakenhal moet zich aan de Oude Markt hebben bevonden. Het dorp van toen was een zeer bedrijvige plaats met duizend, hooguit tweeduizend inwoners. De belangrijkste toegangswegen tot de stad waren de oude landwegen: in het noorden de Lomstraat, in het oosten de Groote Beick (later Parade) en in het zuiden de Vleesstraat. Hier lag ook het oudste Venlose *gasthuis*, welk voor het eerst werd vermeld in 1299. Of er in die tijd ook een brug over de Maas lag, is niet bekend. Wel is het aannemelijk dat er een

oeververbinding was, aangezien toen ook al handel met de westelijk gelegen Gelderse gebieden plaatsvond. Of dit een veerpont was of een brug, is niet bekend, maar verondersteld wordt dat een veerpont in die tijd waarschijnlijk al te intensief was om te bestieren.

De toename in bedrijvigheid in het havengebied heeft waarschijnlijk ook het belang van de Jodenstraat doen toenemen. Daarmee werd deze straat de hoofdstraat van het havengebied. Van hieruit liepen kleine straatjes omlaag naar de lager gelegen haven met kade. De straat werd naar alle waarschijnlijkheid echter later aangelegd dan de oude landwegen, dus het gaat te ver om de Jodenstraat te noemen als een van de hoofdwegen van de stad. Dit valt te concluderen uit het gegeven, dat de uiteinden van de straat, aan de ene kant bij de latere Tegelpoort en aan de andere kant bij de Oude Markt, bij overstromingen onder water lagen. De straat moet daarom later zijn aangelegd dan de eerdergenoemde landwegen.

A large, tangled mass of dark, fibrous material, possibly a root or a piece of dried plant matter, resting on a light-colored surface. The material is dark brown to black, with many fine, hair-like fibers extending from the main mass. It has a rough, irregular texture and is set against a plain, light-colored background.

Venlo uitgegroeid tot het feitelijke centrum van het Ambt Kriekenbeck. En de garantstelling rond 1300 gaf ook al aan dat Venlo in feite al bepaalde privileges had gekregen. Op 1 september 1343, enkele weken voordat hij stierf, ondertekende Reinoud II een oorkonde die vanaf dat moment stads-

rechten aan Venlo gaf. Rond die tijd was de bebouwing al dichter en compacter dan in 1300, vooral rond de Oude Markt, de Jodenstraat en de rest van de havenbuurt. De Hof in het oostelijke gedeelte van de stad, naast de Sint-Martinuskerk, was uitgebreid. Aan het *Cruys*, dat later de naam Markt kreeg, lag het *Steenen Huys* van ridder Gerart van Bocholt, dat waarschijnlijk al vanaf 1343 als stadhuis fungeerde, en in 1374 door de stad werd aangekocht. De ridder werd overigens op niet te zachtzinnige wijze uit het Steenen Huys verdreven: rond 1350 werd aan de westzijde van het gebouw een leprozenhuis ingericht (normaliter werden in die tijd leprozenhuizen buiten de stadsmuren gebouwd vanwege het besmettingsgevaar), waarmee het stadsbestuur de ridder met succes uit zijn kasteel verdreef. Het noordwestelijke en zuidoostelijke gedeelte van de stad waren in die tijd nog nauwelijks bebouwd. In het zuidwesten lag toen nog de Varkensmarkt, een lege vlakte waar tot ver in de 15^e eeuw ook de jaarmarkten gehouden werden. Pas in de tweede helft van de 14^e eeuw begon hier voorzichtig de stadsontwikkeling.

De veranderingen

Voor de bewuste datum 1 september 1343 waren de inwoners van Venlo dus horigen. Op de datum van stadsverheffing veranderde dat van het ene op het andere moment. Een van de voordelen van de nieuwe stedelingen was, dat zij vanaf dat moment alleen nog door hun eigen stadsschepenbank konden worden berecht en niet meer door de privé-rechtbanken van de landeigenaren. Aanvankelijk werd de nieuwbakken stad bestierd vanuit een van de handelshuizen aan de Markt, maar het kasteel van de ridder aan de Markt werd na niet al te lange tijd in gebruik genomen als raadhuis. Rond 1600 (volgens de *muurankers* was dit in 1597) verrees op de fundamenten van dat huis een nieuw stadhuis, welk sindsdien nagenoeg onveranderd is gebleven. Wel is de indeling binnen de muren een enkele keer veranderd. Zo was het zuid-

westelijke gedeelte van dit stadhuis een tijdlang ingericht als gevangenis, met een aparte ingang links van de hoofdingang. Ook had de politie, in die tijd nog (veld)wacht geheten, in dit gedeelte haar kwartier.

De Venlose *schepenbank* werd in 1343 door Reinoud II vergroot van zeven naar negen schepenen. Deze kreeg natuurlijk veel meer werk te verrichten. Niet alleen de rechtspraak werd de schepenbank toebedeeld, ook de planning van de bouw van de vestingwerken viel onder de schepenbank. Ook werd de schepenbank bijgestaan door acht raadsverwanten, welke een adviserende rol hadden, en had zij twee burgemeesters. Elk van deze twee burgemeesters had zijn eigen rol. In feite bestond er één burgemeester, die het stadsbestuur voorzat, en één zogeheten *peijburgemeester*. Deze laatste had slechts één taak, namelijk zorgdragen voor de boekhouding van de stad. Hij was dus een soort penningmeester van de stad.

Doordat men nu eigen inkomsten had, onder andere door belastingen op levensmiddelen, tolheffingen en veergelden, konden stadsbedienden zoals bodes en bewakers worden aangesteld. Ook moest het gemeentebestuur een eigen administratie bijhouden, stedelijke verordeningen op papier zetten en jaarlijks stadsrekeningen opstellen. Deze verantwoordelijkheden vielen ten deel aan de peijburgemeester.

1343-1543

De toenemende welvaart van de stad wordt getypeerd door enkele bijzondere bouwprojecten. Het *Steenen Huys*, dat in 1374 was aangekocht, werd meerdere malen uitgebreid en verfraaid.

Tussen 1410 en 1430 werd de Sint-Martinuskerk grondig vernieuwd en uitgebreid. Ook werd in 1480 pal voor de bestaande klokkentoren van de Sint-Martinuskerk de 90 meter hoge *Stadstoren*

[14] Pentekening van Venlo vóór 1480

gebouwd, een nieuwe grote uitkijktoren (zie hoofdstuk 4). Behalve het Steenen Huys zelf werd ook de ervoor gelegen Markt vergroot en verfraaid: ‘die plaetsse opten cruitz wijder, gerumer ende meirre te maken’. Men was ervan overtuigd dat de stad met een zulke verfraaiing zeker in aanzien zou stijgen. Hiervoor werden enkele huizen aan-gekocht, om vervolgens gesloopt te worden. In 1437 werd vervolgens het eerste huis gesloopt, gelegen aan de Steenstraat. Dit huis grensde met de achterzijde aan het ‘stat erve van Venle’, waarop het Steenen Huys stond en waar ook het vleeshuis in gevestigd was.

Stadssymbolen

Kort na de stadsverheffing liet Venlo een stadszegel maken, dat het oude zegel van de schepenbank verving. Het randschrift “Sigillum Burgencium de Venle” (Zegel van de Burgers van Venlo) moest duidelijk maken dat de Venlonaren nu rechtmatig stedelingen waren. Hierbij werd overigens verschil gemaakt tussen *burgers* en *inwoners*. In het midden van het zegel stond het stadswapen, een halve gekroonde leeuw met dubbele staart en een anker. Het schild (in de heraldiek “veld” geheten) is lazuur van kleur, de leeuw, staart en anker is uitgebeeld in goud.

Ook kreeg Venlo haar eigen stadskleuren: rood en blauw. Deze kleuren zijn tegenwoordig terug te vinden in de stadsvlag en in de kleding van het Akkermansgilde. Ook het Venlose Sint-Maartenslied (“Sintemertes Veugelke”) vertelt van deze

kleuren. De Huzaren van Venlo hebben eveneens deze twee basiskleuren.

Inwonertal

Op basis van belastingregisters wordt het inwonertal rond 1475 op circa 3400 geschat; dit aantal was rond 1535 met ongeveer duizend toegenomen. Met dit inwonertal kon Venlo in de huidige Nederlanden tot de middelgrote steden worden gerekend. Roermond had binnen het *Overkwartier* echter verreweg het meeste aantal inwoners: 6700 aan het einde van de 14^e eeuw. De andere Gelderse steden hadden daarentegen veel minder inwoners dan Venlo: Geldern telde rond 1500 circa 1600 inwoners, Goch 1500, Straelen 950 en Wachtendonk nauwelijks 650. De groei van Venlo in de 15^e eeuw moet vooral worden gezocht in het gegeven, dat veel mensen van buiten de regio zich vestigden in de stad. Dit vermoeden wordt gestaafd door een oorkonde van hertog Arnold uit 1437, waarin bepalingen werden vastgesteld over zekere taalmoeilijkheden bij het afleggen van de burgereed door nieuwkomers. Er ontstonden communicatiemoeilijkheden, doordat veel ‘lude uyt allen landen ende van meniger spraken’ zich in Venlo hadden gevestigd.

Prinsenhof

De hertogen verbleven regelmatig in Venlo. Soms voor korte duur als zij op doorreis waren naar andere plaatsen, soms ook voor langere duur als zij zaken moesten afhandelen in de Maasstad. Een inspectierapport van rekenmeester Gregorius van Dieve bevat een verslaggeving van de staat van de hof:

“Die Keyserlijke majesteit heeft binnen der stadt Venloo een huys ende hoff, geheeten des Hertoigen hoff, gelegen op een eynde van der stadt, op de noort oisten zijde, dwelck ick allomme hebbe gevisiteert ende bevinde, dat is een groot begryp van huysingen ende plaatsen, groot ziinde ongeferlyck tsamen omtrent den drye morgen